

גלוי סוד העבור

(מבוא לספר "קורות חשבון העבור" להח' צבי יפה)

א.

מהותו של הסוד והשתנותה

בתחלה היה הדבר סוד ותעלומה. "סוד העבור" נקרא, ואמנם סוד כמון היה אצל יחיד סגולה, חברי בית-דין הגדול שכירושלים. הם קדשו את החרשים ועברו את השנים, ובכל שנה ושנה היו מודיעים את החלטותיהם, שנשמעו כעין גזירות, לכל הערים והישובים שבארץ ולכל ישראל בתפוצות הגולה. וכך היו נוהגים לא רק בימים שקדשו על פי הראיה, שאז אפשר היה לכאר את סבת התנהגותם בזה, שביח"ד עצמו לא ידע את קביעות השנה הבאה, עד שבאו הערים והעירו באיזה יום ובאיזה שעה נראה להם הירח החדש, אלא גם אחרי כן, כשתנאי המקום והזמן הכריחו. לבטל את קדוש החודש עפ"י הראיה ועבור השנים עפ"י סימני האביב המבעיים, והיו מעברים את השנים עפ"י חשבון מסודר וקבוע, גם אז היה חשבונם סוד כמון אתם, שלא נגלה לשום אדם, חוץ מיחידים, גדולי הדור המוסמכים, ואף הם לא היו מודיעים את תוצאות חשבונם לכמה שנים בבת אחת (חוץ מבמקרים יוצאים מן הכלל) אלא בכל שנה ושנה, בימים שלמן ראש השנה ועד יום הכפורים, ע"י שלוחים מיוחדים. והיו מקרים, שהשלוחים לא הספיקו להגיע לכל תפוצות הגולה עד יום הכפורים, ובני ישראל נמצאו במבוכה ולא ידעו באיזה יום יענו את נפשותם כמצות התורה, ורכים היו סתענים משום ספק שני ימים, ובכל זאת לא השגינו בזה חברי ביח"ד בארץ ישראל ותוסיפו לשמור על סודם מכל משמר.

אפשר לדמות, שכשמירת הסוד הזה ראו חברי ביח"ד כא"י בימים החם את האמצעי היחיד של השפעה או גם שררה ושלטון על העם, ולכן לא רצו להוציאו מידם, למען אשר יהיו כל בני ישראל בכל תפוצות מושבותם כפופים תמיד לחכמי א"י ומיחלים בכל שנה למצא שפתיהם, לשם סדור זמנם ושמירת מועדיהם, וכמו כן לתת עי"ז חשיבות יתרה לארץ ישראל, שתשאר תמיד בשביל כל העם המרכז הרוחני, התל שעני כל ישראל פונות אליו תמיד. וראי שסבה זו חשובה היא למדי ומספיקה לכאר את שמירת סוד העבור כא"י; ובכל זאת אינה היחידה. יש עוד סבה אחת, ואולי זו היא הסבה העקרית, משום שהיא נובעת מטבע הענין גופו, וממילא היה בה כח מכריח, בשעה שחסבה הראשונה אינה אלא דבר

שכרצון והסכמת הדדית; והיא: ביה"ד שבא"י לא יכול לגלות את סוד-העבור, משום שמור זה, חשבון עבור השנים וקביעות החדשים, נשאר ימים רבים לא ברור ולא קבוע גם אצל הב"ד גופו.

טבע הדבר מחייב, שחשבון זה לא יכל להתפתח אלא לאט לאט, כמשך הרבה מאות בשנים. מן הנקל לנו למצוא בתלמוד רמזים ויותר מרמזים, שאפילו בימים קדומים, כשקדשו עוד רק עפ"י הראיה, כבר נמצאו בידי ביה"ד סימנים ומסתמא גם חשבונות ידועים, שלפיהם היה ביכולתו לחקור ולברוק את העדים ולדעת אם אמת או שקר בפיהם. אמנם מצב התכונה בימים ההם היה עוד שפל למדי, ובפרט אצל היהודים, שלא התעסקו אז בשום מדע לשמו, ומכילא לא הורגלו לדרכי המדע המדויקים, ובפרט כענין מהלך המאורות, ענין קשה ומסובך מאד, שהדיוק הגמור לא הושג בו אלא בעזרת מכשירי התכונה וכלי-ההשקפה החדשים שהומצאו רק בדורות האחרונים. ואולם ההכרח, שבא להם ליהודים ממצות התורה, לשמור על חדשי הירח ועל תקופת השנה, בשביל לחוג את חג הפסח בחודש האביב ואת חג הסוכות בחודש האסיף, גרם להם להתעסק תמיד בהשקפות ועיונים במהלך המאורות, ואם כי לפי מצב הדברים בימים ההם היו העיונים גסים יותר מדי, אבל אין ספק שכרכות הימים נצטברו אצלם לאט-לאט ידיעות רבות וחשובות במקצוע זה, שמסתמא נרשמו גם בספר לזכרון, עד שיכלו לחשוב בחשבון גם ולדעת מראש את זמן חודש הירח, ואפילו גם תקופת האביב. וכשם שמצד אחד השתמשו בחשבון זה בשביל לברוק את דברי העדים, שבאו להעיד על ראית הירח החדש, כן מצד שני הוסיפו לחקור בכל חודש את העדים, בשביל לשכלל יותר ויותר בעזרת הידיעות הנוספות את החשבון הגם שהיה בידם ושהלך הלך והשתלם מדור לדור. משום זה ראה ביה"ד חובה לעצמו לשמור את החשבון הזה לעצמו ולמסרו כדבר-קבלה רק ליחידיו סגולה המוסמכים, ולכלי גלותו ולכלי פרסמו ברבים, כל זמן שלא תהא לו ודאות, כי החשבון הגיע לידי שלימותו הראויה והוא מכון אל המציאות, אל מהלך המאורות האמתי, כחוט השערה. וככה נעשה ענין עבור השנים ל"סוד העבור", שמחמת דיוקיו הדקים וסבך חשבונותיו המדוקדקים היה לסוד כמדם ועמוק, שלשום איש מן הצד, ואפילו לחכמי בכל, גם בעת שכבר גדלו בתורה ובחכמה מחכמי א"י, לא היתה אפשרות לגלותו; ואם בכל שנה ושנה נודעו להם תוצאות החשבון, בכל זאת לא יכלו להסיק מהן את החשבון גופו.

ופתאום — לפחות עתה, כשאנו משקיפים על הענין מרחוק, אפשר לנו לדמות, כי פתאום היה הדבר — פתאום נגלה הסוד. יצא מרשותם של יחידיו הסגולה בא"י ונעשה לקנין כל ישראל. הענין, שהיה עד עכשיו כמעט בלתי מושג לאלה שלא באו בסודו, נעשה פתאום פשוט כל כך וקל כל כך, עד שלפי מכטאו

של הרמב"ם, "אפילו תינוקות של בית רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים". כל אדם מישראל יש לו היכלות והרשות לעבר שנים ולקבוע חדשים, ולא רק לשעתו אלא גם לדורות הבאים.

כל פרשת חשבון-הזמנים העברי, למן בריאת העולם ועד סוף כל הדורות, פרושה כשמצלה לפני כל אדם, הכל ברור ומפורש, הכל קבוע מראש עד ימי עולם. ואולם ביחד עם הקלות והפשטות שבחשבון זה, הנה כל המתעמק בו ויודע למקור את כלו ולחדור אל כל תכונותיו הפנימיות, — יראה פתאום לפניו בנין נשגב ומפואר ונפלא כל כך, עד שגם חכמי העמים בימינו, שחקרו עד תכלית את מערכות חשבונות-הזמנים של כל העמים בכל הדורות, עומדים משתאים ומשתוממים לפני הבנין הזה, וכלם מודים פה אחד, כי הלוח העברי מיוחד הוא במינו, ושום לוח אחר לא הצליח כמוהו, ובפרט בזמן קדום כזה, להחלים את חדשי הלבנה לשנת החמה בקירוב כל-כך, אם כי לא בדיוק גמור לפי חקירות התכונה בימינו. וכל הבנין הנהדר הזה, כפי שהוא נראה היום לעינינו לכל פרטיו ודקדוקיו, כאלו בבת-אחת הוקם, כאלו צמח פתאום מתחתיו, כי מיום שנמצה סוד העבור, זה יותר מאلف שנה, ועד היום הזה, לא חל בו שינוי קל; כל המעברים העברים, שקמו לנו מאז ועד היום, אם אמנם חדשו בו כמה חידושים נפלאים, הנה כל חידושיהם לא באו אלא להקל את החשבונות, לפרוט את הכללים, לגלות את כל הצפון בהם, להראות לנו את כל אפשרויותיהם, אבל בכללים גופם לא נגעו, ואף בפרטים לא שנו אפילו כקוצו של יוד. ומיום שנמצה סוד העבור ונמסר לכל אדם לא עשו המעברים דבר, אלא הוסיפו לגלותו ולבררו מכל צד, עד שלא נשאר בו עוד שום סתום ושום נעלם.

והנה עתה, אחרי עבור יותר מאلف שנה לגלוי הסוד ולברורו, הננו עומדים שוב לפני סוד עמוק ותעלומה גדולה, — לפני "סוד העבור" ואולם שם זה, שנתרוקן פעם מתכנו, הנה עתה תכן חדש והוראה חדשה ניתנו לו. סוד העבור נגלה, אבל סודו של סוד העבור נשאר סתום וחתום עד היום הזה.

מי? מתי? ואיך? מי הם הבונים החכמים, אשר עמלו בהקמת הבנין הנפלא הזה ובשכלולו? מתי הביאוהו לירי גמר? וכיצד בנוהו? מאין לקחו את הכללים והאבנים, שהיו דרושות להם לבנינם? האם בכחם ובחכמתם יצרו אותו, או מאחרים שאינן? ומי הם האחרים? מדת החודש, כפי שהיא נתונה בלוח העברי (כט יב חשצג) אין כמוה לדיוק בשום לוח שבקולם, ואין היא גדולה ממדת החודש האמתי לפי מסקנות התכונה בימינו, אלא במחצית השניה (סיקונדה), שאין זה עולה ליום אחד אלא במשך תקופה ארוכה של ארבעה עשר אלף שנה (ובדורות הקדומים היה ההבדל עוד קטן מזה, כי מדת חדשה של הלכנה הולכת ומתקטנת באמת במשך הזמן). מדת שנת החמה שכלוח העברי אף היא היתה

עד סוף המאה השש עשרה למנין הנוצרים המדויקה ביותר והקרובה ביותר אל האמת מאשר בכל לוחות העמים. האמנם ידעו חכמינו בעצמם לדייק כל-כך במדת השנה והחודש, או שאבו את ידיעותיהם ממקורות זרים? הן לא יגרע כלום מכבוד חכמינו הגדולים, שעקר עיסוקם לא היה בחכמת התכונה, אם יגלה הדבר, שלקחו להם לעזרה את חקירותיהם של חכמי יון או בכל העתיקים, ולחפך, אף אז עלינו להתפלא על רוב חכמתם, שמכל הדעות השונות, שהובעו ע"י חכמי העמים ביחס למדת השנה והחודש, ידעו לבחור בדעות המדויקות ביותר וקרובות ביותר אל האמת, בעוד שכל שאר העמים הוסיפו עוד זמן רב, ויש מהם עד היום, לחשוב את חשבון זמניהם לפי יסודות מקולקלים וגסים ביותר. בין כך ובין כך, כל השאלות האלה מלאות רב ענין לא רק לקורות העבור כשהוא לעצמו, אלא גם—כפי שמתגלה הדבר לכל המתעסק בחקירת המקצוע הזה—לכמה וכמה ענינים חשובים אחרים בתולדות ישראל בכלל, ובמרה ידועה גם בתולדות המדע הכללי.

הנקל הוא לכל איש אדוק באמונתו להאמין, כי סוד העבור כלו נמסר לנו הלכה למשה מסיני, או שכבר בימי דוד המלך היה ערוך ומתוקן כפי שהוא בירינו היום, כאשר יאמרו מקצת מחכמי ישראל בימי הבינים. ואולם כל החוקר דבר לפי חוקי הטבע יודע ומבין, כי בדרך הטבע אי-אפשר לו לבנין מרכב ומסובך כזה שיוקם בבת אחת, אלא בהכרח הדרגה והתפתח והשתלם במשך כמה וכמה דורות עד שנקבעה צורתו האחרונה הידועה לנו. ובכן מה הם קורותיו ותולדותיו של המקצוע הזה, שהיה אחד המקצועות החשובים ביותר בישראל, מפני שנגע באחד מעקרי התורה, בסדר הזמנים ושמירת המועדים?

עד לפני כארבעים שנה לא נודע לנו כלום או כמעט כלום מקורות העבור. כל החכמים שעסקו במקצוע זה עד הימים ההם — וכרגיל עסקו בו אז ביותר חכמי אומות העולם, ואף גם חכמי ישראל לא כתבו את חקירותיהם אלא בלשונות לעזויות — לא יכלו להשמיע לנו בנידון זה אלא השערות בעלמא, שלא נמצא להן בשום מקום שום יסוד ממשי. דוקא מאותה התקופה, שבה נגלה סוד העבור ויצא מכלל סוד, לא נשאר בכל ספרותנו הישנה, שהיתה ידועה לנו עד לפני ארבעים שנה, שום רשימה ואפילו שום רמז קל על הענין הזה. ואולם האם לא נפלא הוא דבר שכזה? האמנם מאורע חשוב ונכבד כל-כך, כגלוי סוד שהיה סתום וחתום כמה וכמה מאות בשנים, לא עשה שום רושם בישראל, עד שלא נשאר מסנו שום זכר בכתב? האם רק מקרה הוא? או אולי בכונה נעשה הדבר? אולי היו מי שהיו אשר מצאו לנחוצן להעלים את הענין ולכסותו במשאון? אולי השתדלו מתוך כונה מיוחדת לבער אחרי כל שריד ופליט שבכתב, שהיו עלולים להפיץ קצת אור על תעלומה זו? ואם אמנם כן עשו, מדוע עשו כך? משום מה

חששו לגלות את מקצת סודו של ה"סוד"? האם אין זה קשור במאורעות חשובים שארעו אז בישראל ושהצדיקו מעשה כזה? ואם כן הרי אפשר שפרק שלם מתולדות ישראל באותה התקופה נעלם מאתנו עד היום הזה? והרי לך חבילה של שאלות חדשות הקשורות באותו ענין.

לפתרון השאלות האלה, או יותר נכון להתרת הסבך של כל השאלות האלה, מוקדש הספר הזה: "קורות חשבון העבור" לח' צבי יפה ז"ל.

ב.

ראשית התגלות הסוד

ואולם אי-אפשר לנגוע במחבר ובמפרו, מבלי אשר נקדיש בתחלה דברים אחרים לחברו הקשיש קצת ממנו ואשר לו גם משפט הבכורה כחקירת המקצוע הזה, — הלא הוא החכם ח. י. בורנשטין.

לפני כארבעים שנה בערך נתפרסמה תעודה אחת מן התעודות שנתגלו ב"גניזות מצרים", אשר זרקה בפעם הראשונה קרן אור קטנה על מאורע חשוב אחר בתולדות ישראל, שער הימים ההם היה נעלם בעיני כל החיסטוריונים, ועד היום הזה עוד יפקד מקומו ברוב ספרי ההיסטוריה. הכתבים, שנמצאו ב"גניזות מצרים", נפוצו והושמו למשמרת באוצרות הספרים והמוזיאונים הגדולים שבכל העולם, ומשם לקטום החכמים חוקרי קדמוניות, העתיקים ופרסומם בכתבי-עת שונים, עפ"י רוב בלשונות לועזיות. על אותה התעודה הראשונה, אשר נגעה במאורע המדובר, נתוספו במשך כמה שנים עוד תעודות רבות, שהיו פזורות במקומות שונים, קטעים קטעים, קטע אחד בלונדון וקטע שני בפטרבורג וכ', ואחרים מחכמי ישראל אספו אותן אחת לאחת והשתדלו לפרשן ולבארן, להשלים את הקיימים שנתחוו בהן בחמת שני הזמן, למצוא את הסדר שבין הקטעים ולתאר על פיהן את כל אותו המאורע מתחלתו ועד סופו.

כמה דברים שכאותן התעודות היו סתומים, ומכיון שהן נגעו בסדר העבור, הינו ב"לוח" הנהוג בישראל, חנה נדרש מאת האנשים שהתעסקו בברור התעודות, שיהיו לא רק חכמים מובהקים בחשבון ובהנדסה, אלא גם בעלי ידיעות עמוקות ורחבות בתכונה, ונוסף על כל אלה יהיו גם בקיאים גדולים בכל תולדות ישראל ומפרותו העתיקה הרחבה מאד, וגם בתולדות העמים ועוד ועוד. ודאי שצרוף כל התנאים האלה גרם לכך, שלחקירת אותו המאורע לא נזקק הפעם איש מחכמי אומות העולם, ומחכמי ישראל היה ח' חיים יחיאל בורנשטין הראוי ביותר

להתעסק בענין הזה, כי הוא כחכם מובהק ויהודי, הצטיין בכל אותן המעלות והיריעות הדרושות. ואמנם הקדיש הח' בורנשטין את כל זמנו וידיעותיו לחקירת הענין הזה, שהסתפק אח"כ לכמה ענינים חשובים אחרים, ובשנת תרס"ד פרסם את ספרו "מחלוקת רב סעדיה גאון וכן מאיר", שבו ברר את כל אותו המאורע לפי התעודות שנתפרסמו עד העת ההיא. ואולם כמה תעודות באותו ענין נתפרסמו גם אחרי כן, ולכן הוסיף הח' הנ"ל לחקור אותן, ובכרכי "התקופה" ועוד במספר מאספים אחרים פרסם שורה של מאמרים גדולים וקטנים, שבהן חקר וברר עד תכלית את תולדות העבור בישראל וכמה ענינים אחרים בתולדות ישראל שיש להם נגיעה ישירה או בלתי ישירה לתולדות העבור.

אנחנו לא נוכל למסור כאן אלא תמצית מן התמצית שבחקירה זו בקצור נמרץ מאד, כי את פרטי הדברים ימצא כל המתענין בהם במספריו של הח' בורנשטין ובספר המונח לפנינו. וזה הדבר:

בשנת ד"א תרפ"ב, היינו לפני אלף שנים בערך, פרצה מחלוקת עצומה בין חכמי ישראל שבבבל, שבראשם עמד רב סעדיה גאון, ובין אלה שבארץ ישראל, שבראשם עמד ראש הישיבה שבא"י בימים ההם, חכם גדול אחד, שנקרא שמו בתעודות, בן-מאיר. סבת המחלוקת היתה קביעות השנים ד' תרפ"ב, תרפ"ג ותרפ"ד. לפי כללי הלוח המקובל אצלנו היום נדחה ראש השנה מיום מולדו (כשהוא נופל באחד מימי ב, ג, ה, ז בשבת) משום מולד זקן, היינו כשהמולד נופל למן י"ח שעות, כלומר למן חצות היום ומעלה. דחיה זו מולידה עוד שתי דחיות: כשהמולד נופל בשנה פשוטה שלאחר עבור ביום ב טו תקפט חלקים ומעלה, נדחה ראש השנה ליום ג', וכן כשהוא נופל בשנה פשוטה ביום ג ט רד ומעלה, ראש השנה נדחה ליום ה'. בשנת ד' תרפ"ד נופל מולד תשרי ז יח ר"ז, ובחשורי של השנה הקודמת לה — ג ט תמא, ולפי הכללים הנ"ל יוצא לפי סדר העבור שלנו, שקביעות שנת ד' תרפ"ב היא השג (ר"ה ביום ה', חשון וכסלו שלמים ופסח ביום ג'), ד' תרפ"ג — הכ"ז (ר"ה ביום ה, חשון וכסלו כסדרם ופסח ביום ז), וד' תרפ"ד — בחג (ר"ה ביום ב', חשון וכסלו חסרים ופסח ביום ג'). ואמנם כן נקבעו אותן השנים לפי דעת חכמי בבל. ואולם בן-מאיר הודיע, שקבלה היא בירו, שעל כל זמני הדחיות הנ"ל יש להוסיף עוד תרמ"ב חלקים, היינו שאין ר"ה נדחה משום מולד זקן אלא כשהוא נופל ב"ח שעות ותרמ"ב חלקים ומעלה, וממילא גם שאר שתי הדחיות הן ג' ט' תתמ"ז (ר"ד ועוד תרמ"ב חלקים) וב יו קנא (היינו ט"ו תקפ"ט ועוד תרמ"ב חלקים). לפי זה הכריז בחר הויתם ביום הושענא רבה של שנת ד' תרפ"ב, וכן גם הודיע אחר הסוכות לכל תפוצות הגולה, כי קביעות שנת ד' תרפ"ב היא החא (חשון וכסלו חסרים ופסח ביום א') של שנת ד' תרפ"ג — גכ"ה, ושל ד' תרפ"ד — זש"ג. ביחד עם זה הודיע, כי קביעותם של

חכמי בכל במלה, משום שהזכות לעבר שנים ולקבוע חדשים נמסרה רק לחכמי א"י. אז התלקח הריב בין בכל וא"י, שנמשך כל אותה שנת ד' תרפ"ב, ובני ישראל נחלקו לשני מחנות: אלה שבא"י ובמקצת מארצות הגולה נחרו אחרי בן-מאיר וחגנו באותה שנה את הפסח ביום א, ואלה שבבבל ובארצות אחרות שנשמעו לבבל חגנו את הפסח ביום ג. חכמי בכל טענו, שרק בימים שקדשו עפ"י הראיה היתה זכות זו נתונה רק לבי"ד הגדול שבירושלים. אבל מיום שנגלה סוד העבור עפ"י החשבון נמסרה רשות זו לכל אדם, ומכיון שחכמי בכל בקיאים גם הם בחשבון זה ואינם יודעים שום טעם להוספת תרסיב החלקים, וגם בן-מאיר עצמו לא ידע לכת טעם מספיק להוספתו, אם לא שיאמינו לדבריו, כי קבלה היא בידו, לכן יצאו כנגדו בכל חוקף ובטלו את דעתו. הריב נמשך עד סוף שנת ד' תרפ"ב ונגמר בנצחוננו הגמור של רב סעדיה גאון, אשר הצליח בכחו הרב לחטות אליו את לבות כל בני ישראל, ומאז נקדש סדר העבור הנהוג עתה אצלנו ואיש לא ההין עוד לערער עליו. רב סעדיה עצמו, כפי שנראה סן התעודות, השתדל בכל האמצעים האפשרים לבקר אחרי מכתביו של בן-מאיר ששלח לכל תפוצות הגולה, מבלי השאיר להם שום זכר, וגם הודיע כי כל פרטי חשבון העבור נמסרו הלכה למשה מסיני.

פרטי המחלוקת המענינת הזאת, שכמעט גרמה לפרוד חדש בישראל, כבימי הצדוקים והקראים, ימצא הקורא בספרו של הח' בורנשטיין וגם בספר המונח לפנינו. ואולם התוצאה הישרה הראשונה היוצאת מהתגלות המאורע החשוב הזה בתולדות ישראל היא, שמסור העבור, היינו קביעות החשבון של הלוח העברי וחתום סדר העבור הנהוג בדיני היום, לא נגלה אלא זמן לא רב בערך לפני התפרצות אותה המחלוקת. הסכרה הישרה מחייבת, כי אלמלי היה חשבון העבור מפורסם בישראל זמן רב לפני שנת ד' תרפ"ב, אי אפשר היה עוד שיבא איש ויטיל ספק בחשבון זה. לפי דעתו של בן מאיר אין לרחות ר"ה משום מולד זקן, אם לא הגיע המולד לשעור י"ח ותרס"ב חלקים. והנה מקרה כזה, שמולד תשרי עבר את גבול י"ח ולא הגיע לגבול י"ח ותרס"ב, קרה, לפני שנת ד' תרפ"ה, בשנת ד' תקמ"ד, שמולדה הוא ב' י"ח תקכ"א, ובכן אלמלי כבר היה אותו חשבון העבור שבידינו קבוע וגלוי בשנת ד' תקמ"ד, בין שהיו קובעים אז ר"ה ביום מולדו ובין לאו, הרי שאי-אפשר היה עוד להטיל ספק בענין זה בשנת ד' תרפ"ב. ואם גם משיגיו של בן מאיר לא הביאו ראיה לסתור את דבריו משנת ד' תקמ"ד, הרי זה מסתמא, משום שידעו שבאותה שנה עוד היה חשבון העבור משונה מזה שבשנת ד' תרפ"ב ושבידינו היום, והיה מסור עוד כלו בידי חכמי א"י.

ואולם במשך הימים נתוספה על ראיה זו עוד ראיה מפורשה ומכריעה: נגלתה עוד תעודה אחת מן ה"גניזות", שהכילה מכתב של אחד מראשי הגליות

שכבבל משנת ד' תקצ"ו, שבו הוא מודיע לכל בני ישראל, שבקביעות השנים עלינו להשמע לחכמי א"י, אשר הודיעו כי שנה זו, ד' תקצ"ו, מרחשון וכסלו שלה חסרים והפסח ביום ג' (ומטילא ר"ה תקצ"ז ביום ה'). ואילו לפי חשבון הלוח שבירינו היום שנת ד' תקצ"ו מרחשון וכסלו שלה שלמים והפסח ביום ה' ור"ה ד' תקצ"ו ביום ז'. הרי ברור הדבר, שעוד כשנות ד' תקצ"ו ותקצ"ז היה חשבון העבור משונה מזה שבירינו היום.

על יסוד החקירות בתעודות האלה ובכמה תעודות אחרות בא הח' בורנשטיין לירי מסקנת, שמחזור הי"ט הנהוג בלוח העברי הונהג בשליש הראשון של המאה הששית לאלף החמישי (ד' ת"ק עד תקל"ג), וחשבון המולדות שלנו, ועמו גם חתום העבור, נקבע ברביע הראשון של המאה השביעית לאלף החמישי (ד' ת"ר עד תרכ"ה). כפי שנראה להלן אין מסקנותיו של הח' צ. יפה, מחבר הספר שלפנינו, נבדלות מזו של הח' בורנשטיין אלא במספר שנים מועטות.

אגב אורחא כדאי לציין, כי בענין זה רב מאד חלוק הדעות בין חכמינו אלה וחכמי אומות העולם, ודוקא חכמינו הם הקיצוניים ביותר. הנה כי כן, המומחה היותר גדול והפוסק האחרון במקצוע הכרונולוגיה הטכנית בספרות האשכנזית, הח' גינצל, נוטה להקדים את קביעות חשבון העבור שבירינו לכל פרטיו (הינו מרת החודש כ"ט י"ב תשצ"ג, ואפילו מרת השנה לפי תקופת רב אדא) עד למאה הראשונה לספירת הנוצרים (ג' תשס"א—ג' תת"ס). ובעוד שלפי דעת חכמינו לקחו היהודים את מרת השנה והחודש מבבלוניים, הנה לפי דעת גינצל, הנשען על חקירותיו של קוגלר בהתפתחות התכונה אצל הכבליים, אפשר שהיהודים שאבו את ידיעותיהם מחכמי בבל הקדמונים, שאף הם קבעו את מרת החודש בדיוק כ"ט י"ב תשצ"ג, וגם מחזור הי"ט ומרת השנה בקירוב גדול עם זו שלפי תקופת רב אדא אנו מוצאים אצל הכבליים, והם קדמו בזה הרבה להפרכוס, שממנו שאב בבלוניים את הדעות הנ"ל*). ולפי זה נוטה גינצל להקדים את קביעות חשבון העבור שבירינו משבע עד שמונה מאות שנה לפני זמן חתום העבור לפי דעת הח' בורנשטיין ויפה. ואולם עלינו לשים אל לב, כי מכל החקירות החדשות של חכמינו אלה במקצוע זה לא נודע עוד לגינצל כלום. מחלוקת רב סעדיה גאון ובן-מאיר לא נזכרה בספרו אף במלה אחת, ומכל חקירות שאר חכמי ישראל האחרונים במקצוע זה אין הוא מזכיר אלא דברים אחרים מספר "יסודי העבור" לה. ז. סלוניםסקי, שחורגנו בספר אשכנזי, וחקירותיו של בורנשטיין עוד לא הגיעו לידיעתו.

*) F. K. Ginzel: Handbuch der mathem. u. techn. chronologie, 1911, II Band, s. 77/78.

ג.

מבקשי הסוד בדרכים שונים

והנה בכמה מקומות בחבורי מוכיר ה' בורנשטין את שם ידירו צ. ה. יפה ומעיר, כי היה מתיעץ עמו, כשהפרכלים היתה קשה לפניו ולא רצה לסמוך על דעת עצמו, וכמו כן היה פונה לעזרתו בהתרת שאלות וחשבוניות מסוכסכים, שבורנשטין עצמו, מחמת לקוי מאוד עיניו, לא היה ביכולתו לפתורם. כמו כן ידוע לי, שבורנשטין היה משתף את יפה בחקירותיו לא רק בימים שזה האחרון היה מתגורר בוורשה (כשנים הראשונות למאה זו), אלא גם אחרי כן, כשנפרד יפה מעל ידירו והתגורר ברוסיה, חיו שניהם מחליפים מכתבים, שתכנם היו חקירותיהם במקצוע זה, וחליפת מכתבים זו נמשכה ביניהם כמעט עד סוף ימיו של יפה, שמת רק כשנה וחצי לפני חבירו. לפי זה, אלמלא גם לא נכתב הספר המונח לפנינו, היה עלינו לזקוף חלק גדול מחקירותיו של בורנשטין על חשבונו של יפה. ואולם עתה הנה בא ספר זה, הנדפס מעובדו של החכם המנוח, אשר טפל בו עד יציאת נשמתו ממש, ומעמיד את מחברו בשורה הראשונה של החוקרים במקצוע החשוב הזה.

לכאורה ספר זה אינו אלא מלואים השלמות ותקונים לחקירותיו של בורנשטין. הספר התפתח בתחלה מן המכתבים, שבהם השיג יפה על כמה מהנחותיו של בורנשטין, תקן כמה ממסקנותיו והכניס מלואים והשלמות לדבריו. כאשר רבו המכתבים האלה במשך הימים ותכנם נעשה חשוב יותר ויותר, וגם המסקנות שהגיע אליהן המחבר נחוספה להן חשיבות מיוחדת כשהן לעצמן, מצא המחבר לנחוץ לערוך את כל תוצאות חקירותיו בחבור מיוחד, והצליח לסדר אותן באופן שיהא ספר שלם בפני עצמו, בשביל שיוכל המעיין בו לתפוס את כל הענין מבלי הזקק לספרים אחרים וזלתי. ואולם בכל זאת החוקר המעמיק ייטיב לעשות, אם יצרף אל הספר הזה גם את חקירותיו של בורנשטין, ששמו ודבריו נזכרים בספר זה על כל צעד ושעל. *

* פה המקום אתי להעיר, כי חבורי של בורנשטין אינם מצויים למכירה בשוק-הספרים. החקירות במקצוע זה, שאינו ענין אלא ליחירי סגולה, לא מצאו עד עכשיו קופצים עליהן מבין המוליים שלנו, שאינם רוצים לסכן את ממונם על ספר, שאין לו תקוה להפצה מרובה, והוצאת ספרים מדעיים לשםם עדין אין לנו עד היום הזה (ולכן באמת ראויה היא לשבח גדול הוצאת 'הדרום', שהיה לה העז לזקבל על עצמה את הדפסת הספר שלפנינו, והנני מעיר על מר מיכל רבינוביץ, בעל 'הדרום', שלא חשך עמל מנפשו ועשה כל מה שביכולתו, בשביל להוציא את הספר מתוקן ככל האפשר). משום זה לא רק שאין לנו עד היום הוצאה שלמה מחבורי של ה' בורנשטין, אלא שאין למצוא בבתי מסחר הספרים כמעט אפילו חבור אחד משלו. את רוב חבורי ומאמריו הדפים בורנשטין במאספים שונים, שיצאו לרגלי הזדמנויות מיוחדות,

החומר ששמש יסוד לחקירותיו של מחברנו בספרו זה הוא חלק מאותו החומר, שנצבר כלו על ידי הח' בורנשטין בחבוריו, ומחברנו לא הוצרך להוסיף עליו כמעט כלום; כי היה בורנשטין מלומד גדול לא רק בכל חדרי ספרותנו העתיקה, אלא גם בספרות העולם שבמקצוע זה ובכל המקצועות שיש להם נגיעה ישרה או אפילו בלתי ישרה לענין חקירתו, ולכן ידע לצבור בחבוריו את כל החומר השייך לזה, שדלה אותו ממקומות "אשר לא פלל שום איש זולתו לחפש שם מאומה" (דברי מחברנו בספר זה עמוד קי"ז בהערה). וכמו כן גם השאלות, שעליהן דן מחברנו בספרו, הן הן אותן השאלות שעליהן מוסכות חקירותיו של בורנשטין. ולא עוד אלא שאפשר למצוא אצל שניהם כמה פרטים וחדושים, שכל אחד מהם אומרים בשם עצמו. מכיון שמחברנו מרבה להזכיר את שם בורנשטין בכל מקום שהוא מביא את דבריו בשמו, אני נוטה לחשוב, כי הדברים שהוא אומרים בשם עצמו נתחדשו באמת על ידו, אעפ"י שהם נמצאים גם אצל בורנשטין. ואולי הם מן הדברים שנתחדשו אצלם ממילא על ידי הכשר והמחן המדעי שהתנהל ביניהם, עד שכל אחד ואחד מהם יש לו זכות שוה ליחסם לעצמו. ולכן לא יפלא, כי גם המסקנות, שאליהן הגיעו שני החכמים האלה, דומות הן בעקריהן ובכללותן ואינן נבדלות אלא הבדלים דקים בכמה פרטים. הנה כי כן, בפתרון השאלה הראשית ברבר זמן חתום העבור, הגיע גם מחברנו לאותה המסקנה, שיש לקבעו באותה התקופה בערך שקבעו הח' בורנשטין, אלא שמחברנו

אלא שהיה מתנה עם מול"י אותם המאספים, שידפיסו בשבילו ביחוד מספר אכסמפלים ממאמריו, ואת אלה היה מחלק בין ידידיו החכמים, אותם יחידו הסגולה המעטים שמצאו ענין בחקירותיו. בספר שלפנינו נזכרים כמה מחבוריו ומאמריו של בורנשטין, ומשום שאפשר, כי המעיין שיתענין בהם וירצה לקראם במקורם יתקשה במציאתם, הנני נותן כאן רשימה קצרה זו.

חבורו העקרי של בורנשטין "מחלוקת רב סעדיה גאון ובן-מאיר" נדפס בפעם הראשונה ב"ספר היובל" שיצא לאור לכבוד נחום סוקולוב, ואח"כ באופן האמור למעלה בספר מיוחד (וורשה, תרס"ד). החקירות שבספר זה הורחבו אחרי כן בספר גדול בעל פרקים רבים ונכבדים, שנדפסו אחר אחר בכרכי "התקופה" ד', ו', ח', ט', י"א, י"ב, ט"ז, כ'; לקבוצה זו שייכים גם המאמרים "התקופות והתפתחותן", שנדפס ב"ספר זכרון" לכבוד הד"ר שמואל אברהם פוזננסקי ויצא כנ"ל בחוברת מיוחדת (וורשה, תרפ"ו). מאמר חקרי עולמים" (וורשה, תרפ"ז), שזו היא כמדומני החוברת היחידה שנמסרה למכירה, ועוד המחברת "פלישה מני קדם", שנדפסה בתחלה במאסף "זכרון לאברהם אליהו", חוץ מזה הדפיס עוד מאמרים קטנים במאספים ישנים, שמהם כדאי להזכיר את המאמר "פרשת העבור" (הכרם, תרמ"ח), שאינו אלא בקרת על שני ספרים במקצוע זה, אבל יש בו כמה חדושים מקוריים, ועוד את המאמר "שימת עין על דבר ידיעת הרב רבי שניאור זלמן מלאדי בחכמת ההדרסה, התכונה והשבע", שנדפס בספר "הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" למרכזי טייטלבוים, הוצאת "תושיה", וורשה, תר"ע.

מדויק יותר: מאחר קצת את הנהגת המחזור של י"ט ומקדים קצת את הנהגת חשבון המולדות, וקובע את חתום העבור בסוף המאה הששית של האלף החמישי (בדיוק בשנת ד'תקצט).

כל מסקנותיו הגיע מחברנו בעקר בעזרת החשבון, וכוחו כחו יפה הרבה משל חברו. כי אם אמנם היה גם בורשטין מתימטיקאי גדול, וכפי שמחייב טבע מקצוע חקירתו הוכרח גם הוא להתעסק הרבה בחשבונות, הנה בכל זאת לא היה החשבון אצלו אלא אמצעי אחד בין שאר דרכי החקירה המדעיים, ולא השתמש בו אלא כפי הצורך לבאר על ידו כמה דברים סתומים שבמקורות ולחשוך בו את הנחותיו ומסקנותיו התלויות בחשבון, ובפרט שלקוי מאוד עיניו מנע ממנו במיטב שנותיו את האפשרות להתעסק הרבה בחשבונות, ובמקרים הקשים ביותר היה מוכרח, לפי עדות עצמו, לפנות לעזרת חברו. ואילו מחברנו, תוכן ומהגדרם מעסיק ומקורי, היה בעקר בעל חשבון גדול וחריף, והוא העלה את החשבון לאמצעי הראשי והעיקרי בחקירותיו. ובכח חריפות חשבונותיו בלכד השתדל לתאר את כל תולדות העבור והשתלשלותו מימי רבי עקיבא ועד החתום האחרון. אנו מוצאים בספר שלפנינו תמונה בהירה מכל מהלך ההתפתחות של חשבון העבור, מכל המשא ומתן שהתנהל בין חכמינו במשך מאות בשנים לשם תקונו והשלמתו, אנו רואים עין בעין את התקונים וההשכתות שהוכנסו בהדרגה בבנין הלוח העברי, עד שיצא הבנין נהדר ונפלא כפי שאנו רואים אותו היום הזה. ולא עוד אלא שהצליח לערוך גם מכלאות, שעל פיהן נוכל כיום לסדר לוחות מפורטים לקביעות כל אותן השנים למימי רבי עקיבא (שהוכרח לעבר על פי החשבון שלש שנים בשבתו בבית הסתר) ועד שנת ד'תר, שבה הונהג הלוח שבידינו היום. במרוצת הזמן הארוך הזה חלו בחשבון העבור כמה וכמה שינויים, ובמשך תקופות שונות שבו נקבעו השנים לפי חשבונות שונים, נעלמים מאתנו; עכ"פ ידוע לנו מכמה תקודות שהגיעו לידינו, כי הרבה שנים בודדות נקבעו לא לפי חשבון העבור שלנו, אעפ"י שיש כמה שנים שקביעותן מכוונה לזו של חשבוננו. וכל החוקרים נלאו למצוא את חשבון הקביעות בכל הימים הרבים ההם. לפי תאור ההשתלשלות של מחברנו הכל עולה יפה, ובעזרת מבלאותיו אפשר לנו למצוא בדיוק גם את קביעות כל השנים שלא נזכרו בשום תקודה.

ואולם במקום גבורתו שם גם חולשתו של מחברנו. השמוש בחשבון כאמצעי של חקירה הוא אליה וקוץ בה. הרי זה מן הדברים שמעוטם יפה בשעת הצורך ובמרה הראויה, והמרכה להשתמש בהם יותר מדי עלול למעות ולהטעות, אעפ"י שהחשבון עולה יפה. ידוע שהמספרים בידי בעל-חשבון הם כחומר ביד היוצר, והנקל לו להטותם לכל אשר יחפץ. ואולם המספרים נוחים מאד לכל מיני קומבינציות שונות, ומי שאינו יודע למשל בהם, סופו שהם מושלים בו ומטים אותו לדרכים

עקלקלות. המספרים יש בכחם לשפר את בעל-החשבון כיין לשותה, להביאו לירי התפעלות, לירי מצב שבו הדמיון משתלט על השכל, וכל השערה פורחת באויר נראית אז כעובדה ודאית ומוצקה, שאין להוזה ממקומה. יש קסמים במספרים. ולא לחנם נתעלו על ידי פיתגורס למדרגה של אלהות, אבל יש גם הרבה מקריות במספרים (אולי משום שעדיין לא הצליח האדם לשלוט בהם שליטה מדעית גמורה), ולכן יש שהחשבון עולה יפה, וככל זאת המסקנות והעובדות, הנראות כיוצאות בהכרח מחשבון יפה זה, הן סוף כל סוף בלתי נכונות.

עקבות שכרון זה והתפעלות זו, הכאים כחח קסמי המספרים, אני מוצא בכמה ממשפטי והוכחותיו של מחברנו. וכזה הוא נבדל הרבה מחברו הח' בורנשטין. כי בשעה שזה האחרון עומד כלו על בסיס מדעי טהור, והוא נזהר מאד בהשערותיו, ביחוד כשהן מיוסדות על החשבון בלבד, ואת הנחותיו הוא מנפה בשבע נפות לפי דרכי חקירה שונים, ואין הוא מסיק את מסקנותיו אלא כשהוא מוצא אותן מאוששות בכל אותם הדרכים, שהחשבון הוא אחד מהם, — הנה הנחותיו ומסקנותיו של מחברנו לא תמיד מדעיות הן במלא מובן המלה, ולפעמים גובר בהן היסוד הרמיוני. הוא נוח מאד להתפעל, וכשהחשבון עולה לו יפה הריהו משמש לו הוכחה גמורה להנחתו, והדבר נעשה לו ודאי וברור בתכלית הברור, עד כדי להקים עליו בנין גדול של השערות והנחות חדשות, שגם הן מתאשרות אצלו שוב על ידי חשבון העולה יפה. במקרים בודדים העירתי על זה בהערותי והראיתי, כי הראיות שהוא מסיק מן החשבון במלות, משום שהענין מתבאר בדרך אחרת יותר פשוטה. ואולם עלינו להודות, כי פעמים הוא מגיע בדרך זה למדרגה של אינטואיציה עמוקה, שכחה אולי יפה יותר מכח ראיות מדעיות, ואעפ"י שראיותיו המדעיות הן קלושות, אי-אפשר לנו להשתחרר מן ההרגשה, שהמחבר כוון בכל זאת אל האמת. הנה כי כן הוא מתאר לנו כפרטיות מוזרה את המשא ומתן שהתנהל בין חברי הועד לחתום העבור, מרצה לפנינו את הוכוחים שהתנהלו ביניהם ואת החשבונות השונים שהוצעו על ידיהם, כאילו השתתף הוא עצמו בשיחות הועד, ואמנם אנו מוכרחים להודות, כי אלמלי היה ר' צבי יפה אחד מחברי אותו הועד, ודאי שהיה מעורר אותן השאלות ומציע אותן התשובות ככה חריפות חשבוניות, — ואולם ביחד עם זה אין לנו לשכוח, כי כל עקר קיומו של אותו הועד כומן ההוא אינו אלא השערה של הח' בורנשטין, שהגיע אליה על יסוד אמרה סתמית באחת התעודות מן ה"גניזה".

כאמור היה ר' צבי יפה מהנדם ותוכן מקורי, אבל בעקרו לא היה סופר. הסופר ע"פ טבעו נבדל ממי שאינו סופר בזה, שהראשון אוהב ומוכרח לכתוב, ואפילו כשאין לו מה להגיד הרבה, הוא מרבה בכל זאת לחבר חבורים (אלא

שהסופר המשובח הוא זה שיש לו גם מה להגיד, וחבוריו הם כבד-תכן, ואלו האחרון אינו להוט אחר ענין הכתיבה גופו, ואפילו כשיש לו מה להגיד ולכתוב, אינו מרכה בחכורים, אלא כותב בקצור ופורש. ודאי שמשום זה המעיט כל כך מחברנו לכתוב בשבעים שנות חייו. כמעט כל הדברים שחבר, בין בעברית ובין בלועזית, הם דברים ספיציאליים במקצוע המיוחד לו, וכרובם אינם דברי ספרות. הספר שלפנינו הוא החבור הספרותי היחיד שלו. וגם בנידון זה נכר ההבדל הרב שבינו ובין חברו הח' בורנשטיין. הלז היה סופר, ואפילו בלשן מצוין (כידוע חבר גם דברי שירה ותרגם את "הסלמ"). חבוריו מצטיינים בטהרת לשונם וכסגנון מלומד. דרך הרצאתו היא ברורה וישרה, מתנהלת בסדר הגיוני גמור, הסוקרם והמאוחר באים במקומם הנכון ואינם מסיגים האחד את גבול השני, ומשום זה כל מאמר וחבור שלו, אפילו כשעה שהוא עוסק במקצוע ספיציאלי, הנהו, לפי צורתו ומבנהו המחוטב, גם יצירה ספרותית נאה, ואפילו אמנותית לפי דרכה.

ואלו מחברנו סכל, כפי הנראה, מחבלי לשון וסגנון. ענין הכתיבה, אם כמלאכה או כאמנות, לא היה חביב עליו, ומשום זה לא השתדל לשפר את לשונו ולדטוש את סגנונו. אולי חסר לו בכלל חשק הכתיבה, ואולי מצא לו חשק זה את ספוקו אצלו בכתיבת המספרים, שהרבה לטפל בהם כל ימי חייו; עכ"פ לא נזקק לכתיבה אלא כשהרגיש צורך נמרץ להכיע את מחשבותיו, וסתוך בהילותו להביען לא הקפיד על צורת הכתה. ולכן פעמים רבות עולים דבריו בערבוביה, דרך הרצאתו מבלבלת, אין סדר אצלו במוקדם ובמאוחר, על פי הרוב הוא מפסיק את גוף הענין, שבו הוא דן, בגלל הערה צדדית המובאה באריכות בפנים, שעל פי האמת מקומה הנכון הוא בשולי הגליון או כציונים בסוף הספר, ועי"ז הוא מסיח את דעתו ודעת הקורא מן העקר, ואח"כ הוא אנוס. "לשוב לענינו" ולחזור על הדברים שכבר נאמרו, או שהוא חוטף מראש דברים שלא הגיעה עוד שעתם להאמר. ואולם עם כל הלקויים והפגומות שבדרך הרצאתו, הנה בכל זאת הקורא או המעיין, שהמקצוע הנדון כאן בכלל קרוב קצת לרוחו, יקרא את הספר הזה מתחלתו ועד סופו מתוך התענינות מרובה עד מאד. מלבד הפרובלימה הראשית שעליה המחבר דן בספרו, פוזרים פה כמעט בכל עמוד ועמוד כמה וכמה הערות בענינים צדדיים, כמה חרושים קטנים ומפליאים, המפצים אור על מקומות מתומים בדברי חכמינו הקדמונים, וכדומה להם מרגליות יקרות משם בדברי תורה וחכמה. ויסלחו נא לי החכמים החוקרים מצד אחד, והמשוררים והפייטנים מצד שני, אשר אולי ימצאו את דברי לבלתי נאותים, אבל בכל זאת לא אוכל להמנע מהזכיר כאן דמיון מוזר שעלה על לבי כלא-יודעים בשעת קריאתי בספר הזה, דמיון בין מחברו ובין מחבר אחר הרחוק ממנו כרחוק מערכ ממזרח, —הלא הוא הינריך הינה ביצירותיו הפיוטיות-הפרוזיות, כגון "לילות פלורנציה", "אידאות" ודומיהן.

כמו שם גם פה המחבר קופץ מענין לענין, דומה, מתוך שרירות-לב ובלי כל הכרח וקשור פנימי בין הדברים; ואולם בחפץ-לב אתה נגרר אחרי המחבר אל כל אשר יובילך, אין אתה מקפיד על ההפסקות הפתאומיות ואינך מתרעם על קפיצותיו המשונות, ולהפך, נהנה אתה הנאה רוחנית מרובה מכל אמרה הנורקת מפיו, בין כשהיא באה במקומה ובין כשהיא נאמרת אנב אורחא; ולבסוף, אחרי כל הזעזועים שנודעו עת בערך ביחד עם המחבר על כל מעלותיו ומורדותיו, אתה רואה לתמהונך הנדול, כי אמנם יש חבור וקשר פנימי בכל דבריו, ועם כל תעיותיו המרובות לצדי דרכים, לא סר בכל זאת אף רגע אחד מדרכו הראשית ולא חדל לשאוף למטרתו העיקרית, ומטרה זו יפה ומפליאה כל כך, שכדאי היה לך כל הטורח ומלמול הדרך בשביל להגיע אליה.

ד.

אכן נודע הדבר !

כי הנה אעפ"י שאמרתי למעלה, שככלו אין הספר הזה אלא קבוצה של מלאים השלמות ותקונים לחבוריו של הח' בורנשטיין, בכל זאת יש בו חידוש גדול אחד, המעלה אותו למדרגה של יצירה מדעית מקורית ומעמיד את המחבר בשורה הראשונה של המעברים העברים למיום התיסרותו של חשבון העבור שבידינו עד היום הזה. הלא הוא הדבר שאותו ממעים המחבר במכתבו אל בנו, הנתן במקום הקדמתו לספר. ואולם כשביד להכין את כל השיבותו של החידוש הזה, עלי לתת באור קצר כשביד אותם הקוראים, שאין הענין הזה מחזור להם כל צרכו.

חשבון העבור שבידינו היום, כלומר הלוח העברי, שעל פיו אנו מונים את שנותינו וחוגגים את מועדינו, אעפ"י שכאמור למעלה הוכר ע"י כל החכמים המוסחים לבנין נשגב ומפואר עד להפליא, בכל זאת אינו מתוקן כל צרכו, וכפרט אחד הוא זקוק עוד לתקון, וזה הוא :

כל עקרו של העבור בלוח העברי, המונה את החדשים והשנים ללבנה, לא בא אלא לקיים את מצות התורה בדבר חגיגת הפסח בחדש האביב וחג הסוכות בחדש האסיף. הצוויים "את חג המצות תשמור וכ' למועד חדש האביב" (שמות כג טו), "וחג הקציר וכ' וחג האסיף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה" (שם טז), "שמור את חדש האביב ועשית פסח" (דברים ט"ז א), ו"חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך" (שם יג) דורשים שיחוגו את המועדים האלה דוקא בזמנים קבועים בשנת החמה. ומכיון שי"ב חדשי לבנה הם פחותים בכדי י"א יום משנת החמה, שזה עולה בחשבון גם לכדי חודש אחד בכל שלש שנים, נמצא ששנת החמה, או תקופת האביב, וממילא גם תקופת הסתו, מאחרת

לבוא בכדי חודש אחר בכל שלש ולפעמים שתי שנים של י"ב חדשי לבנה בכל אחת מהן. ולכן נחגלה ההכרח להתאים את חדשי הלבנה לשנת החמה, ולשם זה הוצרכו לעפר בערך הנ"ל את השנים, היינו להוסיף בכל שנה שלישית ולפעמים שנית חודש אחד, בשביל למלאות את הגרעון של י"ב חדשי הלבנה לעמדת שנת החמה. בימים שקדשו את החודש עפ"י הראיה היו מעבירים את השנים עפ"י הסימנים שבמבע, וחכמינו נתנו סימנים מובהקים להכיר על פיהם, אם כבר הגיע האביב או לאו. נראו אותם הסימנים בסוף חודש אדר או שחשבו בי"ד ומצאו, כי אפשר שיראו במחצית הראשונה של ניסן, הרי הגיעה תקופת האביב, והחודש הסמוך לאדר הוא ניסן, וביום המשה עשר בו חגגו את הפסח; השבו בי"ד ומצאו, שאי אפשר עוד שיראו אותם הסימנים עד מחצית ניסן, הרי התאחרה תקופת האביב, והשנה צריכה להתעבר, החודש הסמוך לאדר נקבע כאדר שני, והפסח נדחה לחודש הבא אחריו. כשחזרו לקרש את החודש עפ"י הראיה ולעבר את השנים עפ"י סימני האביב שבא"י והנהיגו את החשבון, השתדלו לכוון את החשבון כך, שחג הפסח יחול דוקא בחודש האביב ולא לפניו או לאחריו (ומסילא גם חג הסכות בזמן האמין).

מכאן כל החקירות והדרדוקים כמדת שנת החמה אצל בני ישראל יותר מאשר אצל כל העמים. אפשר שהנסיון עצמו, שנרכש במשך זמן ארוך, הורה לבני ישראל לברור מדת שנת החמה את הדעה היותר קרובה לאמת מכל הדעות השונות של חכמי אומות העולם, אשר התנועעו בין הגבולים שס"ה יום עד שס"ה יום ויותר משש שעות. כי אם נקצוב את שנת החמה בפחות ממדתה האמתית, אז יתמעט מספר שנות העבור, ואז אפשר שיחול הפסח לפני בוא תקופת האביב; ולהפך, אם נקצוב את השנה ביותר ממדתה האמתית, אז יתרבה מספר שנות העבור, ואז אפשר שיקרה, בתחלה כשנת עבור, ואחרי כן גם כשנים פשוטות, שיתאחר הפסח חודש ימים ויותר אחרי יום תקופת האביב. בחשבון הזמנים של אומות העולם, שלא הוכרחו לדקדק כל כך בענין הזה, נתקבלה ביותר הדעה של שס"ה יום ושש שעות, שזה היה מספר עגול ונוח לחשבון ולעבור, כי לפיהו מונים שלש שנים בנות שס"ה יום, וכל שנה רביעית כת שס"ז יום, ולפיהו הונהג חשבון הזמנים של יוליוס קיסר לסן שנת 45 קודם ספירת הנוצרים. דעה זו היתה מקובלת בזמן קדום גם אצל היהודים, והיא תקופת שמואל הירועה בחשבון עכורנו. אבל עד מהרה נוכחו המעבירים העברים, אם מן הנסיון או לפי החשבון, כי לפי מדת זו מתאחר או אפשר שבשנים הבאות יתאחר הפסח יותר מדי אחרי תקופת האביב, ואם כן יוחג הפסח שלא בזמנו, לא כמצות התורה, ובימי הפסח האמתי יאכלו בני ישראל חמץ. ולכן הוכרחו לדקדק ולקצר את השנת מכרי שס"ה יום ורביעי. ומכיון

שבימים ההם אי אפשר היה לקצוב את מדת השנה בדיוק גמור, לכן קצרוה רק בכדי ארבעה דקים וחצי והעמידוה על מדת השנה לפי תקופת רב אדא, שהיא שס"ה יום ה' שעות תתקצו חלקי תתר"פ בשעה ועוד מ"ח רגעים (מע"ו רגעים בחלק) או בשעות ודקים: $365d\ 5h\ 55m\ 25\frac{25}{57}s$. מאין בא להם לחכמינו שעור זה — זו היא שא"ה לחוקרים, וגם מחברנו מטפל בשאלה זו בספרו; עכ"פ מדה זו הספיקה לשעתם ולכמה דורות אחריה, שלא יפול חג הפסח אלא במשך חודש האביב, היינו לא קודם תקופת ניסן, ולא מאוחר מחודש ימים אחריה.

ואולם מדה זו גדולה היא בכל זאת בשעור 6 דקים ויותר מן 39 שניות ממדת השנה האמתית, הידועה לנו כיום בדיוק גמור, והיא $365d\ 5h\ 48m\ 46s$ עודף זה עולה ליום אחד בכדי 218 שנים בקירוב. זאת אומרת שבכל 218 שנה שנתנו מתאחרת ביום אחד בסדר ימי השנה הטרופית. מוכן שבדרך זה מתאחרים גם כל החגים, ובעקב חג הפסח. נמצא שלמן העת שהונח עבור השנים עפ"י החשבון, היינו כימי ר' הלל ב"ר יהודה נשיאה בשנת תר"ע לשטרות, שהיא ד"א קי"ט ליצירה, כבר התאחרת שנתנו כימי שנת החמה ביותר משבעה ימים. ואם נקבל את דעתם של החכמים כורנשטין ויפה, הנראית לאמת, שחשבון העבור השנים המרויך שבידינו נקבע כסוף המאה הששית לאלף שעבר, הנה כאותם אלף ומאה השנים שעברו מאז ועד היום הזה התאחרת שנתנו כימי שנת החמה בכדי ארבעה עד חמשה ימים.

ואמנם אנו רואים, כי בשעור הזה מתאחר בימינו בכמה שנים הפסח ביותר מחודש ימים אחרי תקופת האביב. כי לפי לוח הנוצרים המתוקן (שמדת השנה שבה אינה גדולה ממדת השנה הטרופית אלא בשעור כ"ו שניות, שזה עולה ליום אחד במשך 3323 שנה, ואם כן אפשר לחשוב עוד את הלוח הזה למכוון אל המציאות בדיוק לזמן של יותר מאלפים שנה) נופלת בימינו תקופת האביב חמ"ד ביום 21 במרס. ואם כן לפי מצות התורה אפשר לו לפסח שיחול בימים שלמן 21 במרס ועד 21 באפריל. והנה זה מאות בשנים שפסחנו מתאחר בשנים ידועות ועוכר את הגבול הזה, וכבר גם קרה שתי פעמים (בשנת ה' תקע"ה וה' תרפ"ט) שחל הפסח ביום 25 באפריל, היינו ארבעה ימים אחרי עבור חודש האביב, שהוא כשעור ההתאחרות הנ"ל.

אמנם גם אצל הנוצרים, שאף הם קבלו מן היהודים את העקר של קביעות הפסח בחודש האביב, אפשר שיתאחר פסחם עד יום 25 באפריל; ואולם, ראשית, הרחיבו קצת הנוצרים בשעתם את גבולי חודש האביב, משום שבימיהם עדיין לא ידעו לקצוב בדיוק את יום תקופת ניסן; ושנית, אצלם היום 25 באפריל הוא בכל אופן הגבול האחרון לקביעות פסחם, ואי אפשר לו לעולם שיתאחר יותר, וגם ביום 25 באפריל הוא חל רק במספר שנים מועטות (רק חמש פעמים עד

סוף האלף הששי למניננו), חוץ מפסחם של הפרבוסלבים המחזיקים עוד כלוח היוליאני לפי חשבון השנה של שס"ה יום ורביעי, שאפשר לו להתאחר עוד הרבה יותר מפסחנו (בכדי שלשה ימים בכל ארבע מאות שנה).

ואלו אצלנו, במאה למאה הולכות ורכות השנים (בתחלה שנות עבור ולעתיד גם שנים פשוטות), שבהן עובר הפסח את גבול 21 אפריל, והתאחרותו עד 25 באפריל נשנית עד סוף האלף הששי תשע פעמים, ובאלף השביעי ל"ח פעמים, ולא עוד אלא שבשנת ה' תתקע"ד יחול הפסח בפעם הראשונה ביום 26 באפריל (ובכל האלף השביעי יקרה כך בשלשים שנה), בשנת ו' ס"ט — ביום 27 באפריל, בשנת ו' ח"ל — ביום 28 באפריל, בשנת ו' תקס"ג — ביום 29 באפריל, בשנת ו' תשצ"א — ביום 30 באפריל, וכן הלאה. כרכות הימים יחדל הפסח ככלל (אפילו בשנים פשוטות) לחול בחדש האביב ויתאחר עד הקיץ, ואח"כ גם עד הסתיו וכ'.

מובן מאליו, ששאלה זו בעקרה היא שאלה דתית, מכיון שבה תלויים שמירת המועדים כחוק ואסור אכילה חמץ בפסח, ולכן פתרונה נחון בשורה הראשונה בידי הרכנים. הרכנים שבימינו אין להם אלא תשובה אחת על שאלה חמורה זו, והיא, שחשבון העבור שבידינו היום הוא הלכה למשה מסיני, ואין לשנות בו אף כקוצו של יוד, עד ביאת המשיח, שאז ישובו בני ישראל לקדש את החדשים ולעבר את השנים ע"פ הראיה, ואז יתוקן ממילא הפגם שבלוח שלנו, והפסח יחול שוב במשך חודש האביב. דעה זו, של חשבון העבור שבידינו, לכל פרטיו ודקדקויו, הוא הלכה למשה מסיני, היא הדעה הקיצונית ביותר, שאפילו בין המעברים העברים מעט מאד מספר המחזיקים בה. אין ספק שכרכות הימים כשהפסח ירבה להתאחר ולהתרחק יותר מדי מחדש האביב, יוכחו גם הקיצונים שבין הרכנים, שאי אפשר לנו לחכות עד ביאת המשיח ושהלוח העברי זקוק לתקון מיד. (וידועה היא אמרת הרמב"ם שכמקום שסברת חכמינו נסתרת ע"י ראיות מוכחות מן הטבע, אין משגיחים בסברת חכמינו). אולי ימצאו לאפשר לחדש את הסמיכה בישראל עוד לפני ביאת הגואל, וביה"ד הגדול בא"י יקח לו את יפוי הכח לשוב לקדוש השנים ע"פ הראיה, ובעקר להכניס בחשבון העבור את התקונים הנאותים, כשכיל להשוות בדיוק את חדשי הלכנה עם שנת החמה חשבון מתוקן כזה יהא נחוץ בכל אופן אפילו אם ישובו לקדש עפ"י הראיה, כשם שהיה נהוג חשבון ידוע גם בימים הקדמונים. אבל מה הם השנויים שיש להכניס בחשבון העבור שבידינו, בשביל לעשותו מתוקן כל צרכו?

והנה כל החכמים והחוקרים, אשר עסקו בשאלה זו, נלאו למצוא את הדרך הנכון לפתרונה. הוצעו הצעות מהצעות שונות, אבל כלן או שאינן עומדות בפני הבקרה, או שהן נוגעות בעקרי חשבון העבור שבידינו או בכללים חשובים שבו, שקשה לנו, וכפרט לרכנים, להסכים לבטלם או לשנותם. ההצעה הממוכמת

והמתקבלת על הדעת ביותר היא זו של החכם בורנשטיין, שהוא מביאה כשם המהנרס והתוכן הנרמני וילהלם מאצקא (כמאמר "פרשת העבור", בסופו, וגם במאמר "עבורים ומחזורים", "התקופה" כרך כ' עמ' 287, בהערה), שלפיה יש להנהיג, במקום המחזור של י"ט, מחזור ארוך של 687 שנה, שבו מספר שנות העבור הוא 253. מחזור כזה מושה את חדשי הלבנה עם שנות החמה כמעט בדיוק גמור, אבל לפי דברי בורנשטיין עצמו, חוץ מכתול מחזור הי"ט, תשתינה לפי הצעה זו גם הדחיות גטר"ר ובטותקפ"ט לדחיות אחרות, ואפילו אם לא נודה, שכל אלה הם הלכה למשה מסיני, הנה בכל אופן הם כללים מקובלים ומפורסמים מאד בישראל, שבאמת קשה מאד לרבנים שיסכימו לבטלם או לשנותם. והנה מחברנו, החכם ר' צבי יפה, נותן לנו בספרו זה פתרון גמור ומחלט לשאלה קשה זו, מבלי ננוע בחשבון העבור שלנו אף כחוט השערה. ולא עוד אלא שכל ספרו אינו בא אלא להוכיח, כי אמנם זו היתה כונת המעברים בימי חתום העבור, אלא שכונה זו, שהם המסינוה יפה בקפולוי סוד העבור, נשכחה ברבות הימים, והוא שב ומצא אותה בחריפות חשבוניות. לפי דבריו יוצא, שאפשר לנו להשאיר את כל חשבון העבור שבידינו, לכל פרטיו ודקדוקיו, מבלי שנות בהם כלום, ורק שמעת לעת נצטרך להחליף (לפי הלוח שערך לנו) את סדר שנות העבור במחזור הי"ט. הסדר המקובל עכשיו, ג"ח אדז"ט, לכל הדעות אינו הלכה למשה מסיני, כי הרי בכרייתא המוכחת בפרקי דרבי אליעזר (סוף פ"ח) הדבר שנוי במחלוקת בין רבי אליעזר והחכמים ורבן גמליאל, וידוע, כי כשהחכמים חולקים זה על זה, "אלה ואלה דברי אלקים חיים", ואם נפסקה הלכה כרבן גמליאל (היינו סדר ג"ח אדז"ט), ודאי שהיה זה צורך השעה, ואמנם בימי חתום העבור היה סדר זה מכוון למציאות והיה מספיק להשוות את חדשי הלבנה עם ימות החמה באופן שיחול הפסח בגבולות חורש האביב; אבל עכשיו, כשהמציאות דורשת סדר אחר, הרי יש לנו אילנות חוקים להתלות בהם ולפסוק הלכה כמותם. מציאה זו שמצא הח' יפה בכח חשבוניות, היא באמת גאונית, וככל המצאה גאונית היא גם פשוטה עד בלי די, ואין לנו אלא להתפלא שנעלמה מעיני כל החכמים לפניו. לפי זה נמצא את השתלשלות הדברים בימי חתום העבור בדרך זו: החכמים המעברים שכדור ההוא נוכחו מצד אחר, שאי אפשר להם עוד בשום אופן להחזיק את חשבון העבור בסוד וראו הכרח לעצמם לגלותו לכל בני ישראל כתפוצות הגולה, ומצד שני עוד לא היו בטוחים לגמרי, כי מרת השנה לפי תקופת רב אדא היא אמנם מכוונה אל המציאות בדיוק, והיה להם יסוד לחשוש, שבקרוב הימים יגלה הדבר ע"י חקירות נוספות, שמרת השנה האמתית היא גדולה או קטנה קצת ממנה, — ולכן השכילו לערוך את חשבון העבור כאופן כזה, שכין אם תמצא השנה בעתיד גדולה משנתו של רב אדא ובין קטנה

מסנה, תהא לנו תמיד האפשרות לכוון את חשבון עבורנו אל המציאות כדיוק
גמור רק על ירי סדור שנות העבור במחזור תי"ט בלכר; ורק אז הסכימו החכמים
בלב שקט להוציא את סוד העבור מידם.

אם נאמין לדברי מחברנו, שזו היתה כונת מיסדי חשבון העבור האחרון,
הנה אין לנו אלא להתפלא על עומק חכמתם ורוחב בינתם, וכבוד חשבון
העבור שכירינו יגדל בעינינו עוד יותר מאשר עד חנה. אם עד עכשיו הוכר גם
ע"י חכמי אומות העולם לבנין נהדר ובנוי לתפארת, הנה עכשיו עלינו לראות בו
בנין משוכלל בתכלית השלימות, "מרגניתא רליא בה טימין", מפני שבנין זה יש
בכחו לעמוד בפני כל הרוחות שבקולם, ושום תגלית מדעית חדשה ביחס למדת
השנה, ואפילו שנוי בטבע גופו, השתנות סדרי בראשית במהלך השמש, אין
ביכלתם להזיזו ממקומו או אפילו לשנות בו מאומה. על כגון זה אפשר לומר על
פי האמת, שזו היא הלכה למשה מסיני, באותה המשמעות הנתנת לסוגה זו ע"י
מחברנו (פרק ב').

ואולם בין אם נודה לדברי מחברנו, שחכמינו המעברים, "בני יששכר יודעי
בינה לעתים", כוונו לכך מתחלה, וכין אם נאמר, שאין זה אלא מקרה מאושר, —
הנה בכל אופן גדול מאד ערכו של חרוש זה שחדש מחברנו, כי בזה טהר את
חשבון העבור שלנו מכל פגם, ובזה גלה את סוד העבור האמתי.
כי עתה הנה שוב נשתנה סוד העבור ושוב נתוספה לו מהות חדשה. מהות
זו היתה חתומה וצפונה בסבכי חשבונות העבור, נעלמה מעין כל, ואיש לא שער
אותה עד היום הזה, אולי משום שעדיין לא היה הדור ראוי לכך. ועתה, ביחד עם
התגלות מהותו החדשה של הסוד, נתגלה גם הסוד עצמו, נקרע הצעיף, וסוד
העבור גלוי לעינינו כלו בכל עצמת עוזו ותפארתו, — וזכות זו נתגלגלה לנו ע"י
זכאי כמחברנו החכם המופלג ר' צבי יפה ז"ל.